

BATILI İLKELER ALTINDA DEMOKRASİLEŞME

Prof. Bahri SAVCI

Türkiye, XVIII'inci Yüzyıl başlarından beri yenileşme gereksinmesini duymuş bir ülkedir. XVIII'inci Yüzyıl başlarından beri, Osmanlı aydınları ile kimi Devlet ricâli, «Devlet - Toplum» yaşamını yenileştirmek için dikkatlerini yoğunlaştırmışlardır.

Bir Devlet - toplum yaşamının her evresinde, bir ülkenin hem aydınları, hem Devlet sorumluları, elbet de, durum mahkemeleri yaparlar. Aksayan işleri düzeltme çarelerini ararlar. Gidişi belirleyen etmenleri yeniden gözden geçirirler. Gerekli ayarlamaları yaparlar. Gidişin rayından çıkma istidatlarını önlemeye uğraşırlar. Bizim, burada anlatmak istediğimiz bu türden elden geçirmeler değildir. Devlet - toplum yaşamına, reformcu yaklaşım biçimi içinde bakarak, köke inen değişimler arayışlarını sözkonusu etmek istiyoruz.

İşte bu anlamda olmak üzere «Devlet - toplum» yaşamına eğilimin tarihi, bizim ülkemiz için, o kadar yeni değildir. Bunu, XVIII'inci Yüzyıl başlarından başlatabiliriz.

Yalnız burada hemen şunu eklemek gerekir: Osmanlı reformculuğu diyebileceğimiz yaklaşım, gerçekte, uzun süre, bir «ön yönetsel ilke» ye dayalı olamamıştır. Devlet - toplum yaşamındaki temel değerleri ve kurumları köklerinden değiştirici bir radikalizme yükselmemiştir. İlk Osmanlı islâhatçıları, daha çok, dıştan, yüzeyden birkaç karışma ile «Devlet - toplum» yaşamını, gerilemekten kurtarmaktan ötesini düşünmemişlerdir. Çünkü Devlet - toplum yaşamını gözlemleri dışardan, yüzeyden olmuştur. Tedbirleri de zorunlu olarak, böyle kalmağa mahkûm olmuştur.

Evet, gözlemleri, onlara, ancak şu gerçekleri saptamaya elvermiştir: Gaza prensibi, Türkleşmiş Anadolu çekirdeğinden bir müslüman - Osmanlı İmparatorluğu kurmanın felsefî temeli olabilmıştır. Timarlı Sipahi, sistemi bu İmparatorluğun sosyal ve maddesel da-

yanacağını ve gücünü teşkil etmiştir. Merkezden taşraya doğru yayılan bir yönü ile Halife - Sultan'ın dünyasal gücünü, öteki yönü ile ahretsel gücünü deyimleyen ve bunu kullanan büyük bir yönetsel örgütlenmede, İmparatorluğun yönetim dehasını yansıtarak, onu yüceltmeye yaramıştır. Ganimete, Timarlı Sipahi üretim biçimine, Anadolu ve Rumeli'ndeki metropollerde merkezli sınaî verimlilik sistemi de, yeterli, hatta zengin bir parasal kaynak, bir ekonomik güç teşkil etmiştir, İmparatorlukta...

Fakat, İmparatorluk, Ortaçağ'dan çıkarak yenileşen dünya düzeyine ekonomik - sosyal - siyasal açılardan koşut, kendine özge bir gelişme örneğini yaratamamıştır. Öyle ki, Batı, ekonomik açıdan burjuvalaşırken bizim, Doğu İmparatorluğumuz, böyle bir sınıflaşmadan yoksun kalmıştır. Bu, onun dinamizminden de yoksun kalmak demektir. Bu, ekonomik burjuvalaşmanın siyasal iktidar alanına getirdiği yenileşmekten de yoksun kalmak olmuştur. Böyle olunca, İmparatorluk, her yönden bir çöküş «sath-ı maili» ne düşmüştür.

Bunu Osmanlı aydınları ve yöneticileri, şaşkınlık içinde izlemişlerdir. Onlar, toplumu, her gerçeğin üzerindeki temel gerçek ve güç olan İslâm ilkeleri üzerine dayatmakla kıvançlı idiler. Buna karşın, nasıl oluyordu da, gün geçtikçe gönenç düzeyini yitiriyorlardı?

Evet, İmparatorluk, 1299 - 1453 arasında, şeriate, onun gaza ilkesine ve halkın temellendirdiği orduya dayanarak pek güzel kurulmuştu. Şeriat, 1517'lerde Sultan Selim'in, Halifeliği de üzerine almasından sonra, «Devlet - toplum» un yıkılmaz gücünün manevî kaynağı olmuştu. Orhan zamanındaki 30 bin kadar olan yaya Yeniçeri ordusu, birkaç yönden gelişmişti. Timarlı Sipahiler, Topraklı Sipahiler, Yerli Kulu Süvarileri, bir halk ordusunun sağlam ögeleri olmuşlardı. Bu Halk Ordusu, bir yandan da Tersane Ocağı erleri, donanma askerî kadroları ile büsbütün güçlenmişti. Bu Halk Ordusu, Beylerbeylerinin, Beylerin, dirlik sahiplerinin omuzları üzerinde 200 bin kişilik bir güç düzeyine çıkmıştı.

Bu durum, ordunun gereksinmelerini karşılamak üzere, askerliğe dayalı, geniş, güçlü bir zanaat da doğurmuştu. Maden işleciliği gelişmişti. Çağın göre bir kimya zanaatçılığı doğmuştu. Dericilik, saraçlık, kunduracılık ve dokumacılık ordu gereksinmelerinden başlayıp, toplum gereksinmelerine tam karşılık olan bir düzeye çıkmıştı.

Öte yandan, çinicilik, çömlekçilik, tezhipçilik, oymacılık, kakmacılık, sedefkârlık, nakkaşlık da güzel sanatlar düzeyinde bir üretim işlemleri teşkil ediyordu. Nerede ise örneği bulunmayan, düzeyine yetişilemeyen bir mimarlık uygarlığı vardı. Üretim düzeyi, ülkenin asker - sivil yüm gereksinmelerini karşılayacak bir derecede idi.

Fakat, «Devlet - toplum», gittikçe de bir «kapalı toplum» kıvamını kazanma yoluna girmişti. Yeni ülkeler fethedilemediğinden, gaza likesine dayalı ekonomi, duraksamıştı. Ayrıca, ordu da, askerlik sıfatına elverişli olmayanların katılması ile, içten bozulmağa yüz tutmuştu. Dirlik sistemi, tarımsal ekonominin bir üretken ögesi olmaktan çıkmağa başlamıştı. Çünkü, üreticilik niteliği olanlara verilmiyordu, rüşvet karşılığı satılıyordu. Hele, zaten, başından beri önemsemediğimiz deniz ticaretini 1535'lerdeki ilk deniz ticaret kapitülâsyonları yolu ile Fransızlara - Felemenklere, İngilizlere bırakınca, bütün Güney Avrupa, Mısır, öteki Akdeniz ülkelerinden elde ettiğimiz taşıma gelirleri de elimizden gitti.

Tuhaf ve ters bir gelişme oluyordu. Ordu bozulması; Padişahın merkezel otoritesinin bozulmasını getirmişti. O da taşrada bir Ağalık sınıfının doğmasını ve gelişmesini yaratıyordu. Bu ağalık, Batı feodalitesi değildi. Padişahın merkezel otoritesinin kuvvetli olduğu zamanlarda, onun korunmasında olan eski dirlik sahiplerinin, şimdi, zayıflayan merkezel otoritesinin korunmasından duydukları yoksunluğu, bölgelerinde kendi güçlerine dayanarak gideren, gidermeye uğraşan bir sınıf idi. Kuruluşunda merkezel otoriteye zıt değildi. Merkezi otorite zayıflayınca da, ona zıt düşmemişti. Hiçbir zaman, merkezel otorite olan padişaha karşı bağımsızlığa benzer iddialar ileri sürmemişti. Padişaha tehlike olmamıştı (Mısır'ın Mehmet Ali Paşası, Mora'nın Tepedelenli Ali Paşası, ayrı olaylardır). Sadece merkezin korunmasından yoksun kalınca, kendi başına bu boşluğu doldurmak için «ağalık» yapmaya kalkmıştı. Bir gözü ile de İstanbulda, eski kuvvetli merkezel otoriteyi kuracak bir padişah arardı; onunla, gene eskisi gibi bir ittifak kurmayı beklardı. (Nitekim 1807'de bunu elde etti de). Sonra, bu ağalık sınıfı, kendi bölgelerinde zaten var olmayan, türemeyen burjuva sınıfı ile tarihsel diyalekte giren bir üst sınıf değildi. Yalnızca, bozulan dirlik sisteminin merkezden kopan bir ürünü idi. Karşısında zaten var olmayan bir burjuva da bulunmadığı için, yenilik, ekonomik ve sosyal yenileşme doğurucu bir çelişki ögesi de olamıyordu. Sadece, bir kapalı toplumun, yenilikleri sindirmeye elverişsizlik ögesi olarak, tarihte, bir olumsuz rolün oynayıcısı olarak kalıyordu.

Bir tek tümce ile belirtmek gerekirse, denebilir ki: İmparatorluk; Yeniçeri bozulması, Padişah otoritesizliği, kapalı bir toplum sistemi ağalığının doğuşu dolayısıyla yaygın bir bozulmaya sahne oluyordu. Buna medresenin de bozulması eklenince, bozulma tablosu tamamlanıyordu. Öte yandan, dirlik sisteminin bozulması ile, tarımsal verim de düşmüştü. Batı rönesansı ile gelişen atılğan Batılı burjuvanın, kara ve büyük deniz yollarını kendi kontrolü altına alışı ile, ticaret gelirleri de düşmüştü. Böylece Osmanlı «Devlet-toplumu», fakirleşiyordu. Kendi rönesansını, reformlarını da yarata-mıyordu. Batı'nın «gelişmiş ateşli silâhlar evresi» ne girişi, güçsüz-lüğümüzü büsbütün arttıran bir neden oluyordu. Ve bu durum için-de yaratıcı us Osmanlıları, kendi ekonomik - sosyal - siyasal geliş-me örneği bulmada olanaksızlığa uğruyordu. Çünkü, baş ekonomi ögresi olan tarımsal üretime egemen olan Dirlik sistemi, kendi için-de gelişemiyordu. Açalık sistemi ile çevrilmiş üretim biçimi, bir burjuva sınıfını doğuramıyordu. Böylece onun, merkezi iktidar üze-rindeki iki baskısı, ilerinin demokrasisine geçişi hazırlamıyordu.

Bilindiği üzere, Batılı burjuva sınıfı, kendi merkezi iktidarı üzerinde bir ikili baskı yapmıştı: «Merkezi otorite herşeye kaadir olmalıdır» diyordu; fakat «a — İnsanoğlunun bireysel - kişisel yaşamın karışmamalıdır»; «b — Ekonomik yaşamın kendi doğal kural-larının ekonomik verimi düzenlemesinde karışmamalıdır» diyerek de, bu merkezsel otoriteye iki sınır getiriyordu.

Birinci sınır merkezsel iktidarı «İnsan Hakları Doktrini» yoluy-la çevirerek, insan haklarına saygılı bir siyasal iktidar olayına —yâni demokrasiye— kapıyı açıyordu. İkinci sınır da merkezsel ik-tidarın «ekonominin doğal yasaları doktrini» yolu ile bağlanmasını getirerek, yeni gelişen burjuva sınıfının önce ekonomik ve aynı za-manda siyasal egemenliğini kurmasını sağlıyordu, yâni burjuva ni-teli klâsik demokrasiye kapıyı açıyordu.

Osmanlılar'da ise, ne İnsan Hakları Doktrini, ne Doğal Hukuk, Doğal ekonomik yasalar doktrinini yaratacak bir sosyal oluşum var-dı. Rönesans, reformu, gelişmiş ateşli silâhları, geliştirilmeye baş-lamış karayolları, büyük deniz yolları ve bunlar üzerinde hergün gelişen bir ticaret ve sanayii, bunun gerektirdiği, getirdiği sınıf-ları olmayan bir ülkede, bu iki doktrin doğamazdı. Onlar yolu ile de demokrasi gelemezdi.

Ama, tarihsel süreç de durmazdı, durmuyordu. Yukarıda işaret edildiği üzere, başı, yeni ülkeler fethedilememesinden doğan bir de-met neden dolayısıyla, Osmanlı toplumunun sosyal yapısı, burjula-

laşma gelişmesine kavuşamıyordu. Ve burjuvalaşma istidatlı toplumlar önünde geriliyordu: 1699'un Karlofça'sı 1718'in Pasarofça'sı, Tuna'nın gerisine çekilmiş bir Osmanlı «Devlet - toplumu»nu çiziyordu.

Fakat bu «Devlet - Toplum» böyle bir yargıyı kolayca kabul etmek de istemiyordu. Batı'nın gelişmiş ateşli silâhları önündeki gerilemenin bir temel ekonomik nedene dayandığı duyulmaya başlamıştı. Batı'dan dönen Osmanlı elçileri, özellikle Fransa'nın ilerleme nedenlerini raporlara bağlıyordu. Osmanlı «Devlet - toplum»unun yöneticileri de, bunlardan esinlenerek, ekonomik gelişmenin kapısını açmak istiyorlardı: Fabrikalar kurarak.. Bu nedenle, Süt-lüce ve Hereke Kumaş Fabrikaları açıldı. Orduya yeni araç ve gereçler sağlayacak yapılara girişildi. Matbaa bile kuruldu. Yalova'da Kâğıt Fabrikası açıldı. Mahmut I ile, kimi ilerici davranışlara girişildi. Kumbaracı Ocağı ile, Ordunun teknik bakımdan düzenlenmesine girişildi. Toptaşı'nda, o zamanki deyimini ile, bir Hende-sehâne açıldı. Burada, 1730'lardan sonra, yeni geometri araçları ile ders görülecekti. Bağnazlar, buna direndi. Ama, Mahmut I'in arkasından gelen Mustafa III (1757 - 1774), Batı'nın gelişmiş ateşli silâhları karşısında, askerlik alanında yenilikleri zorunlu gördü. Bu Padişah, Batı'dan savaşların yazgısını önceden bildirecek savaş müneccimi isteyecek kadar metafizik ile bağımlı ise de, bir tophane kurdurdu, istihkâmcılığı yerleştirdi. Bugünkü anlamı ile Deniz Savaş Okulu ve Gemi Yapımı Fakültesi demek olan bir kurum kurdu.

O sıralarda Fransız Büyük İhtilâli başlamıştı. Bu nedenle, Osmanlı ile de meşgul olan büyük deniz seddi Krallıklar (Avusturya - Prusya ve öteki saldırgan krallıklar) bakışlarını Fransa'ya döndürdüler. Bundan Selim III (1789 - 1807) yararlandı. Bugünkü anlamı ile, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi demek olan bir kurumu da, o kurmuş oldu. Yeniçerinin yanında, yeni bir askerlik sınıfı yarattı: Nizam-ı Cedit..

Ama, bu yenileşme devinimleri de (hareketleri de) medreselilerin, yeniçerilerin bağnazlıklarına uğradı. Ayrıca Fransız İhtilâlinin Batı'da yarattığı milliyetler akımı da, Osmanlılara rahatsızlık kaynağı oluyordu. Fakat Mahmut II (1807 - 1839) ile yenilik akımı kendisini sürdürdü. Yeniçerilik büsbütün kaldırıldı. Yeni orduya subay yetiştirmek için Harp Okulu açıldı. Yeni basımevleri, ilk gazete, ilk Batılı yöntemleri görüldü (bugünkü Danıştay ve Yargıtay gibi) ve Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi başladı.

Fakat, bütün bunlar, Batı'daki örneğine uygun burjuva yönteminde bir liberal - kapitalistlik ekonomi örneğini, daha doğrusu, onun biçimini (üslûbunu) kuracak temel felsefeden ve onunla tutarlı devinimlerden yoksundu. Burjuva yönteminde, liberal - kapitalistlik ekonomi örneği; düşünsel içeriğini, Rönesanstan, reformasyondan, merkezci krallıkları bağlayan birey - kişi felsefesinden, bundan doğan İnsan Hakları Doktrininden, Doğal Hukuk ve Doğal Ekonomi Yasalarından alıyordu. Osmanlı «Devlet - toplum» unda, bunların hiç birisi yoktu.

Gene Batı'nın burjuva yönteminde liberal - kapitalistik ve bireysel girişim ekonomisi, sosyal ve ekonomik dayanağını, önce, merkezci Krallarla birleşip, Derebeylik sosyal yapısını ve öğretim biçimini arıtlayan; sonra, «özgürlük — hukuksal eşitlik — mülkiyet» soyutlamaları ile aşağı halk kategorilerini de büyüleyip merkezsel krallıklar üstüne saldırtarak kendi sosyo - politik egemenliğini kuran burjuva sınıfının bireysel girişimciliğinden, bunun kuralı olan «serbest ekonomi: bırakınız yapsın, bırakınız geçsin» üretim yönteminden alıyordu. Osmanlı Devlet toplumunda, bunların da hiçbirisi yoktu.

Buna karşılık Osmanlı toplumu, gittikçe gelişen bir Batılı liberal - kapitalistlik ekonominin gelişmesinin, yayılmasının bir ortamı, bir aracı olabilecek durumda idi.

Ve Batı, bundan yararlanmadı da.. Şöyle ki: yukarda, Osmanlıların üretim durumunu ve yenileşme atılımlarını pek kısa olarak göstermiştik. Buna, şunu da ekliyerek, şöyle bir yeni özet yapmak olanağı vardır:

Anadolu'nun Türkleşme evresinde, Türkler, önce içteki otlaklarda, yaylalarda, ovalarda, tarım ve hayvancılık ile ekonomik yaşama başlamışlardı. Fakat sonraları, çağa uygun bir sanayie geçmişlerdir. XVI. nci Yüzyılda ileri bir dokuma, ileri bir boyama sanayii kurmuşlardır. Bu sanayi, XVII. nci yüzyılda ordu gereksinmelerini karşılayan ve Devlet elinde kurulan bir silâh sanayiine kadar da uzamıştır. Fakat XVIII'inci Yüzyıla gelince, durum değişmeye başlıyor. Bu yüzyılın başlarında, Osmanlı sanayii, eski gücünü korumağa uğraşmaktadır. İpekçilik, pamuklu dokumacılık henüz sarsılmamıştır. Hattâ, dışarıya ihracat bile yapılabilmektedir.

Fakat Osmanlı sanayiinin kendisini koruyabilmesi, daha fazla sürmüyor. Çünkü, Batı sanayii, el emeğinden makine üretimine geçen bir sınaî kapitalizm evresine geçmiştir. Osmanlı'nın el eme-

ğine dayalı sanayii, bununla yarışma olanağını bulamayacaktır.

Nasıl bulabilsin ki, özellikle İngiltere'de olmak üzere, sanayi devrimi; düşük maliyetli yığın üretimi getirmiştir. Bu yığın üretim elde, üretim birikmesine yol açmıştır. Onun düşük maliyetli oluşu da, ihracata geçişini kolaylaştırmıştır. Sanayileşen Batı ülkeleri, kendilerini, birbirlerinden, gümrük duvarları ile korumuşlardır ve hep beraber dışa açılma politikası gütmeye yoluna girmişlerdir.

İngiltere'nin öncülüğünü yaptığı bu «dışa açılma ekonomisi»; dışardan ucuz hammadde elde etme, onu işleyip, dışarıya işlenmiş madde satma biçiminde özetlenebilir.

Batı ülkelerinin birbirlerinden ucuz hammadde elde etme yolları yoktu. Ama, daha geniş ölçüde makineleşme sanayiine ulaşmış olanların, ötekilere işlenmiş madde satma olanağı vardı.

Fakat, daha gelişmiş bir sanayî düzeyinde olanlara karşı tedbirler de hemen bulundu. Yasaklar ve yüksek vergilerle.. Fransa, 1825'lerde, dışardan dokuma sokulmasını yasakladı. Almanya, ünlü Zolferayn ile, ithalâta ağır vergiler koydu. Rusya da kendi sanayileşmesinin gelişmesini kurtarmak için, hem ithâl yasağı koydu; hem ağır vergilere başvurdu.

O zaman, Batı sanayileşmesinin başını çeken İngiltere için dışa açılma ekonomisinin en verimli yönü, Osmanlı ülkesi oluyordu. Tarıma dayalılığı, temelde el emeğine dayalılığı, merkezsel otoritesinin zayıflamışlığı ve fakat Batılı burjuvanın özgürlük - eşitlik - güvence istekleriyle de karşılaşmamışlığı içindeki Osmanlı Padişahından ve yönetiminden, ucuz hammadde elde etmek; işlenmiş maddeleri de, ona, az bir ithâl vergisiyle satabilmek ayrıcalıkları elde edilebilirdi.

Nitekim, 1839'da yapılan Osmanlı - İngiliz Ticaret Andlaşması, İngiltere'ye bunları sağladı, İngilizler, % 9'luk bir vergi ödeyerek, Osmanlılar'dan, ucuz hammadde sağlamağa başladılar. Bunları işledikten sonra da, yalnızca % 3 bir ithalât vergisi ödeyerek Osmanlı'ya satma olanağını elde ettiler.

Bu olanaklardan öteki Devletler de yararlanır duruma geçti, 1851'e kadar olan o pek kısa evre içinde, Fransa, Lubek - Hamburg - Hans Sardanya - İsveç - Norveç - Felemenk - Prusya - İspanya - Danimarka - Toskana - Osmanlı - İngiliz Ticaret Anlaşmasına benzer sözleşmelerle, benzer ayrıcalıklar elde ettiler. Os-

manlılar, artık, her türlü malı ithâl edeceklerdir. Bunlardan, ancak klâsikleşmiş düşük gümrük vergileri alacaklardır. Bu vergileri kendi imalât süreçlerini yenileştirmeye yarayacak bir düzeye çıkarmıyacaklardır. Ayrıca, bu sözleşmelerin açık hükümlerinin altından, kendilerine boyuna verilen sâlığa (nasihate) uyararak, bir tarım ülkesi olduklarını hiçbir zaman unutmıyacaklar, ve ona göre bir tutum, bir ekonomi politikası güdeceklerdir. Yâni, Avrupa ile sanayî ürünleri rekabetine girmeyeceklerdir.

Böylece : a — Osmanlılar, Batı Sanayiinin açık pazarı olmayı kabul etmişlerdir.

b — Sanayîlerinin gelişmemesini, kabul etmişlerdir.

Öyleki : gene İngiltere ile yaptıkları 1861 Andlaşması ile, Osmanlılar, alacakları % 8 ithal vergisini, her yıl % 1 düşürerek, % 1'e kadar indireceklerdir. % 8 İthâl vergisi ödeyerek getirip Osmanlı ülkesinde satamadıkları işlenmiş maddeleri Türkiyeden ihraç ederken, ithâl ve ihraç vergileri arasındaki farkı, Gümrük İdaresi kapatacaktır.

c — Ve göylece de, XIX. uncu Yüzyılın ikinci yarısında, bu sanayiinin çökmesinin kesinleşmesini de kabul etmişlerdir. Çünkü, bu ucuz hammadde kaynağı, az ithal vergili işlenmiş madde pazarı olmanın yanında; yabancı kapitalizme simsarlık eden kolon erbabının Osmanlılar'da bir yerli burjuvazinin doğmasına, uyanmasına, büyük girişimlere girmesine engel oluşu ile de, ciddi, tutarlı ve ağır bir sanayileşme algısı (idrâki) Osmanlılarda bir türlü gelişmemiştir.

Bu nedenlerle, XX. Yüzyılın Cumhuriyetine gelinceye kadar, Osmanlılar'da, temel sanayî hiç kurulmamıştır. Çağının modern teknolojisine uygun yüksek furunlar, metalurji fabrikaları birer düştür. Mâden işleyen sanayi yoktur. Zayıf sanayî, onun da ancak ilkel türleri vardır. Çuha, fes, battaniye, kırvat, fanila kumaşlar, porselen, cam, fincan, un, debağat, besin, kırtasiye...

Bunu, Atatürk, Batı'nın «Şuebat-ı iktisadiyemize hâkim-i mutlak» oluşu biçiminde niteler.

Bu söz bugünkü deyimi ile, Osmanlıların, kendi ekonomi örneklerini kuramamış oldukları anlamına gelir. Bu da, pek doğaldır. Batı, Tanzimat aydınları aracılığı ile, Türkiye'ye serbest rekabet ekonomisi genel kuralını sokmuştur ve onun en temel ekonomi kuralı olduğu inancını yerleştirmiştir. Siyasal yenileşmemiz-

de, bu nedenle, kendisiyle rekabet edemeyeceğimiz Batı Kapitalizminin ve yerli asalak simsarlarının Türkiye üzerinden elde ettiği gayrimeşru haklarının korunması, artması, gelişmesi için bir soyut özgürleşme, eşitleşme, güvenleşme devinimi (hareketi) olmaktan öteye geçemmiştir.

Cumhuriyet, Türkiye'ye özge bir ekonomik örnek aramıştır. Böyle bir örnek içinde, büyük işletme evresine geçmek istemiştir. Ekonomiyi, birey çalışmalarından, topluluğa ve birliğe geçirerek, Devlet uyarması ve Devlet katılmasıyla büyütme istemiştir.

Bunun da ilk evresini, Tunç Tayanç 4'ün yaptığı bölümlenmeye göre, gene, temelde özel girişim olmak üzere sanayileşme teşkil etmiştir. (1923 - 1932). Fakat bu evrenin ekonomik modeli, Türkiye'de temel sanayii yine de kuramamıştır. Üretim araçları sanayii yaratamamıştır. Çünkü örnek, vaktiyle Türkiye'yi sömüren kapitalizmin bir türü olmaktan öteye gidememiştir. 1923 - 1932 koşulları içinde bir kapitalistik örnek de; kısa sürede çok kâr getiren, ancak iç pazarları zaten hazır olan tüketim malları üretme ekonomisinden ötesini kuramazdı.

Onun için, 1933'ten sonra, tâ 1950'lere kadar, ekonomik örneği, «Devlet girişimini öne alarak sanayileşme» olarak saptamamız, belirlememiz gerekmiştir. Buna baş neden, 1929 - 1930 Dünya Ekonomik Bunalımı olmuştur. Böyle bir bunalımdan kurtulmanın, onun yıkıntılarını temizlemenin yolu, Devlet girişimi ekseninde bir sanayileşmede görülmüştür.

Ama, bu evrede de, aslında, Devlet, ekonomi alanında değil, daha çok «yönetim» alanında kalmıştır. Bu, Devlet desteğinde bir özel girişimcilik çizgisinin, gene de izlenmesinden ibaret bir örnektir. Bu nedenle, gene özeline rağbet ettiği alanlar aşılammamıştır. Gene de, tüketim malları üretimi ve geleneksel sanayi önde gelmiştir. Hattâ, ekonomi alanına üretici olarak değil, yönetici ve özeli destekleyici olarak girdiği halde, Devletin, ekonomi alanında duruşu, kalışı bile istenmemiştir. Bu nedenle, 1950 - 1960 arasında Devlet girişimleri genişlik kazandığı halde Devletin, ekonominin sahibi olması noktasından kaydırılması; ekonominin sahipliğinin tamamıyla özeline ellerine geçmesinin sağlanması; ve bunun için, eskisinden daha geniş olarak özeline Devletçe desteklenmesi sistemi uygulanmıştır. Ve gene, bir sanayi kalkınmasını verecek bir örnekten uzak kalınmıştır.

1960 ve sonrası, gene, piyasa ekonomisi üzerinde kalınmasını;

ama bunun plânlara dayatılmasını getirme evresi olmuştur. Plânlardan, özeli, yatırımlara, ihracata özendircektir. Giderek, yatırım malları üretimine yönelinecektir.

Ama, Türkiye'miz, gene de, kendisini uluslararası ticaretin—geniş anlamı ile ekonominin— koyduğu «tarıma dayalı bir sanayi toplumu» olmaktan öteye geçirecek bir örneğe kavuşamamıştır.

Çünkü ve çünkü, toplumumuz, kendi başına tercihler yapma olgunluğu demek olan bir ekonomici demokrasiyle ulaşmada geri kalmıştır. Çünkü, bu demokrasinin anlamı, kapsamı, özellikle öğeleri ile; onun doğal Devlet biçimi olan Cumhuriyetin anlamı, kapsamı, öğeleri üzerinde, çağdaş bilimsel algılara (idrâklere) varmada geri kalmıştır. Çünkü, toplumumuzun, onun içindeki siyasal iktidar olayının demokrasileşmesi süreci, tabandaki oluşumlardan değil, yukarıdaki soyut entellektüel oluşumlardan, ya da, üst düzendeki siyasal denge gereklerinden gelmiştir, Bu tür bir demokrasileşmes; Batılı kapitalizm ile onun yerli simsarlardan kurulu asalaklarının hukukunun koruyuculuğu tarihsel öz görevini (misyonu) gerçekleştirme ödevini yüklenmiştir.

Bu süreç de şöyle başlayıp gelişme yoluna girmiştir :

XXIII. nci Yüzyıl sonlarında Timar sistemi, hemen hemen çökmüştür. Âyân kuvvet kazanmıştır. Hepsi bölgelerinde bir tür Doğulu Derebeyi olma yolundadırlar. Merkezsel iktidar'da, onların kazanmakta oldukları bu nüfuzu kıracak güç yoktur. Çünkü, elde, disiplinli ve tam gücüyerinde bir ordu yoktur. Ayrıca, modern ve gelişmiş ateşli silâhlarla, hızla hareket etmeyi sağlayacak ulaşım sistemi yoktur. Onun için, yerel Âyânın nüfuzu, boyuna artmaktadır.

Bu sırada —1807— Kabakçı Mustafa Ayaklanması olur. Bu İmparatorluğu iki dayanğında da zayıflığa uğratar : Hem merkezsel Padişah otoritesini; hem de yerel Âyân otoritesini .... Yerel Âyân, Derebeyi olarak güçlenmeyi ister ama, bunu, İmparatorluğun bütünlüğü içinde ister : Bu bütünlük kalmazsa, Âyânın yerel nüfuzu, Derebeyliği de kalmaz. Âyânın yaşamı ve varlığı, merkezsel otoritenin, her hal-ükârda ayakta durabilecek bir güçte kalmasına bağlıdır. Onun için, Alemdar Mustafa Paşa, Âyânı, merkezsel otorite ile anlaşmak, uyuşmak üzere İstanbul'a çağırır. Padişahın, kendilerinin yerel Âyânlıklarının güvencesini isterler ve bunu sağlarlar. Kendileri de, Merkezsel İktidarın (Padişahın) kendi üzerlerinde ve tüm İm-

nüfuzuna, otoritesine destek olmadır. (Sened-i İttifak).

paratorluk üzerindeki nüfuzunu, otoritesini kabul ederler. Bu, Padişaha bir sadakat ve gerektiğinde kılıçları ile Merkezsel İktidarın

Sadakat, Osmanlı Kamu Hukuku içinde bir kurumdur. Onun için, Sened-i İttifak yolu ile Âyânın, Padişaha sadakatlerini yenilemeleri, olağan bir olaydır.

Fakat, Sened-i İttifak'ın ortaya çıkardığı bir başka gerçek vardır: O zamana kadar, yeryüzünde rakip, benzer, kendisine eşit bir güç tanımayan; kendisinden başka bir yeryüzü kuvvetinin, otoritesinin, merkezin, makamın, kuruluşun desteğine gereksinmesi olmayan, olmayacak olan; çünkü, bütün kuvvetlerin —otoritelerin— güçlerin üstünde bulunan Tanrı'nın desteğine nail olmakta bulunan, ve Tanrı desteğinden gelen, Tanrısallıktan sızan bir gücü, yeryüzünde Tanrı adına kullanmakta olan Halife - Sultan'ın göksel (semavi) gücünün, artık yetersizliği görülmüştür. İmparatorluğun bütünlüğünün korunabilmesi için, bu İslâmcı Kamu Hukuku Kuralının yetmediği anlaşılmıştır. Anlaşılmıştır ki, Osmanlı Halife - Sultanının hükümlerinin sürebilmesi için, Tanrısallıktan başka, bir de yeryüzü desteği gerekmektedir.

İşte bu da, bir İslâmcı Kamu Hukuku kuralına dayanarak var olan, süren, bir «Mutlakiyet Yönetimi»nde, bir gedik açılmasıdır. Çünkü, İslâmcı Kamu Hukukunun yarattığı dinsel mutlakiyet, yeryüzü kuvvete, güce, makama, otoriteye, hattâ prensibe dayanmadan bir iktidar gütmeye, bir iktidar uygulama demek olan sistem (yâni dinsel mutlakiyet sistemi) kendi ilkesinde bir yara almıştır: Sürebilmek için, bir yeryüzü güce dayandığını, dayanacağını kabul etmek suretiyle... Yâni, Anadolu ve Rumeli Âyânının sadakat kılıcına bu kılıcın maddesel desteğine dayandığını, dayanacağını kabul etmek suretiyle, İktidarın tanrısallıktan dayanma ilkesi, sistemi, yara almıştır. Böylece, «iktidar» olayına, ilk kez, bir resmî belge ile «beşerîlik» girmiş oluyor. Bu beşerîlik, giderek artacaktır. Ve Devlet yönetiminin tüm beşerîleşmesi demek olan «demokrasi»ye doğru geliştirecektir ve demokrasiyi, hiç olmazsa biçimsel anlamında, uygulamasında, işletmesinde getirmiş olacaktır.

Nitekim, aradan çok geçmeden, Devlet yönetiminin tüm beşerîleşmesinin ikinci adımı gelir: 1839 Tanzimatı... Buraya, Selim III.'ün özellikle Yeniçeriler aracılığı ile uğradığı çeşitli güçlükler ve dramlardan: Mahmut II döneminde, gene Yeniçerilerden gelen ve Âyân - eşkiya - mütegalibe baskısı ile yoğunlaşan türlü zorluklardan nasıl geçilerek (ancak 1826'da Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra) ge-

lindiğini uzun uzun belirtmiyeceğiz. Yalnız, hasta, zayıf - az istemli (iradeli) olmasına karşın, Abdülmecid'in Batı'ya hayran, ona hizmet yolu ile de olsa, her hal-ü kârda ona yaklaşmakta sosyal yarar gören, yetişkin bürokrat danışmanlara sahip olmasından gelen bir yapıcı güç ile 1839'da Tanzimatı ilân edebildiğini belirteceğiz.

Tanzimat Fermanı, Sened-i İttifak'ın açtığı «İktidarda Beşerileşme» ve bu yol ile yönetimde demokrasileşme oluşumunun bir yeni evresidir. Çünkü, Batılı demokrasiyi kuran ikinci beşerî ilke olan «İnsan Hakları Doktrini» ni getirmiştir. Ve bu doktrin yolu ile siyasal iktidarın - o zamana kadar, zatında, özünde, prensibinde bir yeryüzü kurum ile, beşerî yolda sınırlanmayan Halife - Sultan'ın Tanrısal gücünün sınırlanması kuralını geçirmiştir. Bu kurala göre, halife - Sultan'n, Müslüman olan, olmayan teb'ası arsıda bundan böyle bir eşitlik olacaktır.: Özellikle, bu teb'anın canı, malı, ırzı dokunulmazlığa kavuşmuş olacaktır. Böylece, Devlet, onun siyasal iktidar olayı, Tanrısal bir kaynaktan gelen en üstünlük ilkesinin kanatlarında, tüm eylemlerinde mutlak değildir artık. «İnsan Hakları Doktrini» Batı mutlakiyetlerini nasıl sınırlayarak, Devleti demokrasiye doğru eğmiş ise, bu doktrin pek mütevazi bir serpintisi olan Tanzimat Fermanı'ndaki kimi haklar da, dokunulmazlık nitelikleri dolayısıyla, Halife - Sultan mutlakiyetini, özünde, ilkesinde sınırlıyordu. Sınırlı bir mutlakiyetin, teorik olarak, var olamayacağı söylenebilir. O zaman diyebiliriz ki : İktidarın bir merkezel isteme (iradeye) Tanrısal bir olgu sonucunda bağlanması, bu istemin hükümranlık hakkının seçim dışı bir süreçten gelmesi anlamında bir mutlakiyettir bu.. Karar verme ve uygulama hakları olarak beliren hükümranlığın, bir hükümdarın kişiliğinde toplanmasıdır, bu... Devlet olayının, onun siyasal iktidar gücünün kuruluşunda beşerî nitelikte bir süreç yoktur gene... Bu nedenle, bu nedenlerle, ortada, temel yapısında, öz niteliğinde bir mutlakiyet, gene de vardır : Karar verme, tercihte bulunma, uygulama tekelinin oluşu; bunun, bir kişide toplanması; ve oradan da, -özündeki o hükümran tekeli istemi (iradesi) niteliği ile- uygulanması, sürmektedir.

Fakat, gene de bir değişiklik - önemli bir değişiklik vardır : O hükümran tekel istemi (iradesi); Tanzimat Fermanı içinde ilân edilmiş bulunan eşitlik ilkesi ile, can - mal - ırz dokunulmazlığını,, can - mal - ırz korunmuşluğunu deyimleyen bir ilke ile (İnsan Hakları Doktrini ile) bağlanmıştır, sınırlanmıştır. Yâni, dokunulmazlık, korunmuşluk kazanmış kimi beşerî vakıalarla çevrilerek bunlar dokunulmazlık basamağına indirilmiştir. İşte, bu mutlakiyet üzerinde

açılmış bir gediktir : İktidarı beşerîleştirerek demokrasileştirme akımı, bu gedikten, daha hızlı olarak girecektir.

İşte bu, önemli bir değişikliktir : İmparatorluğun kamu hukuku ilkeleri demetinde, yeni bir ögedir.. İlerde, müslüman imtaraporluğun dinsel hukuk ilkeleri arasına sokulmuş bulunan bu beşerî - dolayısıyla lâik - ilkelerin, aslında, Batı ile kurulan ilişkilerinin sonucu. Türkiye'ye egemen olan Batılı kapitalist ekonominin hukukunu korumak, sağlama bağlamak için geldiği - getirildiği söylenecektir. Tarihsel siyalektin yorumu da bu olacaktır. Fakat ne olursa olsun, başta eşitlik olmak üzere can - mal ve saire dokunulmazlığı gibi ilkelerin, İnsan Hakları Doktrininin öğeleri olduğu kesindir. Bu öğelerin, tıpkı Batıda olduğu gibi, artık, Halife - Sultan istemini (iradesini) bağlayacağıının ilân edildiği de kesindir. Öyle ise, bu olayın da Tanrısal İktidar kavramından, beşerîliğe dönüşmeye başlamış iktidar kavramına geçişin bir evresi olduğu da kesindir. Yâni demokrasileşme sürecinin yeni bir evresinin de algılanıp yaşanmağa başladığı kesindir.

1876'da, iktidarın beşerîleşmesinin, Devlet örgütünde ve Devlet gücünün uygulanması yönteminde demokrasileşmenin, daha kesin ve açık bir evresi gelmiştir. Birinci Meşrutiyet...

Tanzimat ile Birinci Meşrutiyet arasında, ülke, eskisinden daha yoğun olarak demokrasileşme dileği altında kalmıştır. Dileğin yoğunluğu, demokrasileşmenin daha ileri kurumlarını getirme istidadı kazandırmıştır. Demokrasinin, halk egemenliği, halkın iktidarı, halkın siyasal yaşama ve olaya katılması olduğu anlaşılmağa başlanmıştır.

Batı Burjuva devrimi, demokrasiyi, burjuva kanalı içinde, ulusun iktidarı düzeyine çıkarmıştı : Ulus, bir moral kişidir. Kendisine özgü bir moral istemi (iradesi) vardır : Tüm beşerî iradelere (istemlere) üstün olarak.. Egemenlik, bu ulus moral kişisinin üstün isteminin (iradesinin) bağımsız bir yolda istemesi, dilemesi, istediğini ve dilediğini yerine getirmesidir. Bu üstün istem (irade), halkın, kendisine bir Anayasa yapma hakkının kullanılması demek olan bir Kurucu Meclis'te Anayasalaşır ve sonra da, bu Anayasaya göre halk temsilcileri yolu ile kullanılır. Böylece, Ulusun siyaseten somutlaşması, örgütlenmesi olan Devlet, ayrıcalıklı bir kişinin, bir zümrenin malı olmaktan çıkar; Devlet gücü, böyle bir kişi, ya da zümrenin kişisel, zümresel egemenliği olmaktan kurtulur. Devlet, halkın, ulusun örgütlenmesi; Devlet gücü de, halkın, ulusun egemenliği olur. Batı, bu aşamaya varmak için, Büyük Fransız Devrimi ile, hal-

kın siyaseten örgütlenmesi demek olan Devlet içinde, egemenlik konusunda, ne bireysel ya da zümresel tekeli bırakmıştır, ne de halka ortaklık bırakmıştır. Egemenliği Ulus tekeline bırakmıştır.

İşte, bizim devrimcilerimiz olan Jön Türkler, iktidarın beşerileşerek demokrasileşmesinde bu aşamaya varamamışlardır. Fakat görelî (nisbî) bir ulus egemenliği de tanımamazlık etmemişlerdir. 1859'larda, «Genç Osmanlı Hareketi» ni başlatmışlardır. 1876'da, Abdülhamit II'ye bir Anayasa ilân ettirmişlerdir. 19 Mart 1877'de de, Meclis-i Mebusan'ı işletmeye başlatmışlardır. Bu o zamana kadar, Devletin egemenlik gücünü tekel halinde kendi ellerinde toplamış ve tutmakta olan Halife - Sultan'ın, bu tekelinin sona ermesi; egemenliğin sahipliğine, ulusun da, kendi temsilcileri yoluyla ortak olması demektir. Egemenlik denen soyut olguya halkın, ulusun da ortaklığı, ve bu ortaklığın, bir seçilmiş Meclis kanaliyle uygulanması, görelî (nisbî) bir halk egemenliği aşamasına ulaşmadır. Ortaklık, Anayasal düzenlenmesinde, Padişah yönüne yontulmuştur. Padişahın, Osmanlıların kuruluşundan beri sahip olduğu bir geleneksel «Şef» lik durumu vardı. Hattâ, Osmanlılardan önce de, Türk toplumlarında ve Devletlerinde, bu toplumun başı olan kişinin varlığında bir iktidar merkezleşmesi ve mutlakiyeti ilkesi vardı. Bu ilkenin ucu, Orta Asya'daki göçebe Türk Devletlerine kadar uzanırdı. Bunun, Osmanlı Kamu Hukuku, pek somut bir ilke haline getirmişti: Padişahın Hukuk-u Hükümrânisi..., Göksel (semavi) bir kaynağa dayalı olan, kendisine dokunanın Tanrı'ya karşı gelmiş sayılacağı üstün, sarsılmaz bir haklar demeti ki, Tanrı'dan gelişliği dolayısıyla uygulanmasında bir beşerî sınırla çevrilmemiş olan bir mutlakiyet niteliğinde..

Bu mutlakiyetin vakıa, 1807, de, artık bir yeryüzü dayanağına dayanmazsa süremeyeceği anlaşılmıştır. Anadolu ve Rumeli Âyânı, bunun, yeryüzü koruyucusu (koruyucu anlamında bile olsa) durumuna yükselmişti. 1839'da da, bu mutlakiyet gücünün, eğer kimi yeryüzü ilkeleriyle, şu kudretsiz kapu-kullarından kurulu uyruklar yararına sınırlandırılması kabul edilmiyecek olursa, kendi özünde süremeyeceği anlaşılmıştır: şu hakir reâyanın, hani şu kanı bile, kimi zamanlarda ve olaylarda helâl sayılan uyruğun malı bile, bir «insan hakkı» olarak, bu «hukuk hükümrânisi» nin karşısına çıkmıştı.

Fakat şimdi, İslâmcı Osmanlı Kamu Hukuku ilkeleri ile dopdolu olan eski örnek Osmanlı Devlet adamlarının bu geleneksel Padişah gücü anlayışından, II. Hamit yararlanmasını bilmiştir. Anayasayı, Padişahın «Hukuk-u Hükümrânisi» nin gerekleri içinde

düzenletmiştir. Artık, halk, seçilmiş bir Meclis kanalı ile, egemenliğe ortaktır. Ama, Fransız İhtilâli'nin ilân ettiği Ulusal Egemenlik, 1876 Anayasamızda, Padişahın klâsik hükümlerlik haklarını hep gözönünde tutacak yolda bir düzene bağlamıştır : Padişah, yürütmenin sahibi ve uygulayıcısıdır. Yasamanın da üstünü durumundadır. Ayrıca, halk egemenliğini yansıtacak olan, deyimleyecek olan Parlatentonun bir dalı, «Âyân Meclisi» tamamiyle Padişaha bağlanmıştır. «Meclis-i Mebusan» o görelî halk egemenliğini bir kontrol kulesi olarak, onun karşısına dikilmiştir. fakat pek açık olarak da, «Âyân Meclisi» ne, Padişahın «Hukuk-u Hükümlerânîsi» ni koruma görevi verilmiştir. Yâni, bir tek tümce ile söylemek gerekirse diyebiliriz ki, 1859'ların, genç Osmanlıları, onbeş yıllık bir savaştan sonra, ancak, gene de Padişahın denetimi altında olan, Hukuk-u Hükümlerânî kavramının ipoteği altında bulunan bir görelî halk egemenliğini Padişahattan koparabilmiştir.

Fakat, ne de olsa, hukuksal ve eylemsel alanlarda, şu gerçekler de kendilerini göstermişlerdir : Hukuksal alanda : artık, bir dinsel mutlakîyet otoritesinin bir hükümdarda merkezleşmesi demek olan bir iktidar tekeli, yapısal olarak da kalkmıştır. Dinci mutlakîyet otoritesinin tek boyutlu Devlet yapısı kalkmıştır. Onun yerine, Parlatentolu bir çerçeve içinde, az çok Batılı Parlatomanter demokrasi anlayışı içinde, çok boyutlu (yasama - yürütme - yargı yönleri içinde) bir Devlet yapısı gelmiştir. Bu, açıkça, iktidarın beşerîleşerek demokrasileşme sürecinin gelişiminde kesin bir aşamadır.

Eylemsel alana gelince : Burada kendisini gösteren demokrasileşme gerçeği, daha da çarpıcı olmuştur: Padişahın denetimi altında bulunan, bir dinsel kaynaktan, kuvvet alan hukuk hükümlerânî kavramının ipoteği altında bulunan o görelî halk egemenliğinin temsilcileri, cidî ve şidetli bir eleştiricilik yapmağa başlamışlardır.

Demokrasi, «kararı» ın, açık tartışmadan çıkması; uygulamanın da, Anayasanın hukuksal alanı içinde olduğunun hukuksal ve siyasal yollarla araştırılması sürecidir. Padişahattan, Anayasalı bir Meşrutîyet rejimini koparmış bulunan genç Osmanlılar, demokrasinin bu iki eylem alanının çekiciliğine kapılmışlardır. «Karar» yaratacak bir tartışmacılıktan çok hoşlanmışlardır. Devleti Anayasal bir alan içinde tutacak bir denetimi, çok gerekli görmüşlerdir. Bu nedenle, Parlatomanterler, ulus temsilciliği hakkını oluşturan bu iki eylemi de çok kullanmağa başlamışlardır: Padişahın Hükümetini ve kendisini, bezdirecek, hele korkutacak kadar.. Ama, bu korku kendilerinin de sonlarını getirmiştir. Daha yılları dolmadan 13 Şubat

1978'de, Padişah, Meclisi Mebusan'ı kapatmıştır : 40 Yıldan fazla bir süre de, seçimleri yenilememiştir. Bu süre içinde, Anayasanın teorisi bir kenara konmuştur. Bu teorinin getirdiği; 3 boyutlu 3 organlı Devlet, bunların birbirlerini firenliyerek bir özgürlük dengesi kurmaları, bunların birbirleriyle işbirliği yaparak, Devleti işletmeleri, yürütmenin üstünlüğü temelinde olsa bile, böylece denge - işbirliği anlayışı içinde bir iktidar demokrasileşmesi sistemi ve uygulaması, tarihin rafına kaldırılmıştır.

Ama, tarihin gelişme süreci önlenememiştir. Adıgeçen otuz küsür yılın içinde, tekelci mutlakiyet iktidarı sistemine olan tepkiler, ortadan kaldırılmamıştır. Önce, Hamit II.'inin, Meclisi Mebusanı kapaması, hemen ilk tepkilerini göstermiştir. Hemen 1878'de ortaya çıkan Ali Suavi Vak'ası, tekelci mutlakiyetin Hamit II üslubuna bir karşı gelme olmuştur. Gene aynı yıl ortaya çıkan Skalyeri Vak'ası, aynı Sultana karşı gizli komite çalışmalarının bir çekirdeği olmuştur. Hükümdarın hükümranlık sınırları dışında, onunla savaşıyor, onunla savaşıyor, onun mutlakiyeti ile demokrasi kavgasına giren bir yayın hareketinin izleri görülmüştür. Ali Şefkati'nin Napoli'de çıkardığı İstakbâl Gazetesi (1879). Ve 1889'larda, İttihat ve Terakki, devreye girmiştir. Ve daha bir yirmi yıl bitmeden de, İttihat ve Terakki, İkinci Meşrutiyet'i getirmiştir.

İkinci Meşrutiyet, iktidarın beşerileşerek demokrasileşmesi süreci de, yepyeni, orijinal bir evre değildir. **Demokrasinin yeni kurumlarını getirmez.** Demokrasileşme sürecinde elde edilip de hemen de yitirilmiş çok boyutlu Devlet yapısını ve görece egemenlik ortaklığını geri getirmiştir. Yalnız, teoride ve uygulamada, halk temsilcilerinin egemenliğe olan ortaklık payını oyulum (hacim) olarak büyütme, ve garantiye bağlama hareketi olmuştur. Vakıa, İkinci Meşrutiyet, bu niteliğinde de hemen saptırılmıştır. Birinci Meşrutiyet, hukuk hükümranının tek elde merkezleşip, sınır tanımayan mutlakiyeti göndermek; onun yerine, egemenliği paylaşan halk temsilcilerinin siyasal karar ve onun denetimi olayına katılmasını getirmek suretiyle, demokrasiyi hem özünde, hem yapısında genişliğe kavuşturma olayı olmuştur. İkinci Meşrutiyet, kısa bir süre içinde, pratikte bu yoldan sapmıştır: Âdeta, halk temsilcilerinin siyasal karar ortaklığını, denetim işlevini geri göndererek, onların yerine, İttihat ve Terakki Genel Merkezinin oligarşi mutlakiyetini getirmiştir. Bu; iktidarı beşerileştirerek demokrasileştirme süreci ile bir çelişik dinamik idi. 1878 - 1908 Osmanlı toplumunun diyalekti, bu sonucu yaratmıştı. Geçen Yüzyılın ortalarında Osmanlı toplumu, ekonomisini, türlü ticaret anlaşmaları ile, Batı'nın takdirlerine bırakmıştı. Batı

da, Osmanlı'ya, gelişen Dünya kapitalizmi önünde, ucuz hammadde kaynağı (yâni ürettiği hammaddelerin sömürülmesi) - işlenmiş pahalı maddeler pazarı olma (yani Uluslar arası ticarete, bu yol ile sömürülmesi) rollerini «takdir» etmişti. Ona, temel üretimi tarım olan bir ilkel kapalı toplum yaşamını uygun görmüştü.

Böyle bir kapalı toplumsal yaşam biçimi içinde, çağın burjuvallaşma dinamiğinden doğan ve ona açılış veren demokrasi olamazdı. Çünkü, bu kapalı kültürlü —tarımsal üretimli— ekonomik sömürülme görevlisi ve iş bölümlüsü toplumda, Batılı demokrasiyi doğuracak dinamikler ve onların çelişme diyalektleri yoktur, olamaz da.. Öyle ise, demokrasileşmenin, tarihin herhangi bir ânında ipotek altına girmesi olayı, kolaylıkla görülebilir. Görülür de..

Buna karşın, denebilir ki: Sağlıklı bir iç diyalektten doğmasa da, sürekli olarak Batı ile ilgilenmekten gelen bir "üst yapısal kuvvetler itişisi ile, türk demokrasisi, geri dönülmez kimi dönemeçleri de algılamamış olmayordu: "İktidari" beşerîleştirme - İnsan Hakları Doktrini yolu ile sınırlama - Rousseau teorilerinden gelen bir halk egemenliğini görelî de olsa algılama - böylece iktidarın geleneksel despotik yapısında operasyonlara girilerek özgürlük parlömantarizmine yönelme yoluna, çoktan girilmişti. Osmanlı toplum yapısındaki sosyal diyalekt, bir sağlıklı demokrasileşme getirmiyorsa da, düşüncelerin gelişmesi sürecinden gelen bir demokratik birikim. İkinci Meşrutiyet içinde, son derece zenginleşiyordu. Adetâ, bu evrenin gelişkisi; uygulamada Halife - Sultan tekelci mutlakiyeti yerine gelmiş olan İttihat ve Terakki Genel Merkezi oligarşi mutlakiyeti ile ekonomik, dolayısıyla sınıfsal niteliği olmayan bir düşünler birikimi -bir üst yapı ürünleri birikimi arasında oluyordu. Düşünler de, kendilerini ortadan sildirtmiyorlardı: İktidarın beşerîleşmesi - İnsan Hakları ile sınırlanması - halk ortaklığına kavuşması - Anayasal denetim altına alınması, kurumlaşmış bulunuyordu. Kurumlaşma, kendileyin bir kuvvet oluyordu. Unutulmaya direniyordu. Kurumlaşmış bulunan bir düşün, daha gelişme iç güdüsü ile sürüyordu.

Bu evrede, bir başka deyimle söylemek gerekirse, iki türlü birikim oluyordu : Alt yapıda ekonominin Batı ticaret ve sanayiine ipoteklenmesi dolayısıyla yerli -ulusal bir ekonomik kapasite ve onun kalkınma hamleleri olmamasından gelen bir olumsuz - birikim yâni Batıya direnme birikimi. Bir de üst yapıda, - hattâ vaktiyle ipotek sahibi Batı Ticaret ve Sanayiinin gereksinme duyduğu güvenceyi sağlamak için gelişmiş dahi olsa- «İnsan Hakları Doktrini» bu güvenceyi eylemsel olarak gerçekleştirebilecek kadar güçlü olması gereken bir «yöntem yöntemlerini geliştirme doktrini» (yani iyi bir

yönetimsel ve siyasal aygıt kurma doktrini) nin Batılı içerik ile dolu serpintilerinden oluşan olumlu birikim..

Yani İttihat ve Tarakki evresinde, bir yanadn, siyasal olay, bir oligarşi mutlakiyeti içinde kapalı tutuluyordu. Fakat öte yandan adını ettiğimiz iki birikim, toplumda, bir başka diyalekt oluştuyordu : Yerli - ulusal kapasitenin yokluğunu çekmekten gelen «Batiya direnme» dinamiği ile; İttihat ve Terakkinin oligarşi yönetimine karşın, ortamda, özgürlük ile, yönetimsel ve siyasal aygıtı geliştirme dinamiği, Enver - Talat - Cemal Mutlakiyeti ile çelişiyor, çatışıyor ve böylece bir yaratıcı patlamayı hazırlıyordu.

Demokrasi kanusundaki bu yaratıcı patlama, İkinci Dünya Savaşı sonunda, 1919 İhtilalini getirecektir, ki bu ayrı bir konudur. Çünkü yep yeni bir tarihtir.